

Մեզ մնում էր մի հնութիւն եւս տեսնել եւ մեր այնօրոյայ արշաւանքը դրանով պէտք էր վերջացած համարել, այդ էր՝ Մըհերի դուռը: Միեւնոյն ժայռի երկարածիզ շարունակութեան վրայ, ուր մենք տեսանք Չարիսի-Ֆալակը, ժայռի արեւմտեան կողմում, քարի ճակատը քառակուսի ձեւով տաշուած է: Քառակուսին իր ահագին շրջանակի ձեւովը՝ դռան ճիշտ նմանութիւն ունի: Այդ դռան մակերեւոյթը, որ բաւական խորն է ընկած, ամբողջապէս ծածկուած է բեւեռագիրներով: Ժողովուրդը դրան կոչում է Մըհերի դուռ: Այստեղ է Վանայ ամենաընդարձակ արձանագրութիւնը: Այդ քարեղէն դռան ետեւում, ժողովրդի աւանդութեամբ, իր ձիու հետ բանտարկուած է Մըհեր անունով մի անձնաւորութեան: Այնտեղ ժայռի սրտումը, մի քարայրի մէջ, արգելուած է այդ սարսափելի հսկան: Մի օր նա կխորտակէ իր շղթաները եւ, իր ձիու վրայ նստած, դուրս կը սլանայ քարայրից, վրեժխնդիր կը լինի իր թշնամիներին, եւ կմաքրէ հայոց աշխարհը չարութիւնից...

Այսպիսի մի առասպել միայն հայ մարդու երեւակայութեան ծնունդը կարող էր լինել: Նրա դարեւոր աննախանձելի վիճակը ստեղծել է նրա համար մի այսպիսի յոյս եւ ակնկալութիւն: Միհրը կամ ժողովրդի բարբառով Մըհերը, հայոց արեգակն է: Այդ ամենահին աստուածը բանտարկուած է, եւ հայոց աշխարհում տիրում է խաւարն ու չարութիւնը: Մի օր նա դուրս կը գայ իր արգելանից եւ կրկին լոյս ու արդարութիւն կսփռէ հայոց աշխարհում: Ժողովուրդը լեզենդական լեզուով ասում է այդ, ասում է եւ հաւատում է իր ասածին, եւ՝ սպասում է...

— Արդէն յայտնուել է Մըհերը... Բայց ժողովուրդը այդ չէ նկատում... — ասաց ինձ Ասլանը, երբ ճանապարհին այդ աւանդութեան մասին սկսեցի խօսել նրա հետ:

2. ՎԱՃԱՌԱՎԱՆՆԵՐ

Վերադառնալով Այգեստան, մենք վարպետ Փանոսին տանը չգտանք. նա մի օրով գնացել էր մերձակայ գիւղորայքը: Ասլանը այդ մասին ոչինչ հարցուվորձ չարեց, երեւում էր, որ նրան յայտնի էր, թէ նա ուր կամ ինչ նպատակով էր գնացել: Գիշերը ես քնեցի սովորականից աւելի վաղ, որովհետեւ սաստիկ յոգնած էի: Բայց Ասլանը չքնեց, այլ երկար նստած, մի հաստ թղթի վրայ ինչ-որ նկարում էր նա: Առաւօտեան ինձ ցոյց տոտեց մեր տեսած բոլոր տեղերի պլանները: Ես ապշած մնացի: Չարմանալի յիշողութիւն ունէր այդ մարդը: